

מושבע ועומד מהר סיני

איש כי ידר נדר לה' או השבע שבעה לאסר אסר על נפשו לא יחל דברו ככל היצא מפיו יעשה. (במדבר ל, ג)

מומר שנשבע

איתא בשו"ע (יו"ד ב, ג) מומר לתיאבון ששחט, אפילו נשבע, ששחט בסכין יפה, אינו נאמן. וכתב הט"ז (ס"ק ו) הטעם דכבר חשוד על השבועה, דהא מושבע ועומד מהר סיני הוא על השחיטה, (ובכל זאת אכל נבילה, רואים שאינו מקפיד שלא יעבור על שבועה).

פסול עדות

ותמה הט"ז מהא דאיתא בשו"ע (חו"מ לד, ה) דאין פסול לעדות אלא בעובר עבירה שיש בה מלקות, ובעובר על השבועה אמרינן שם דפסול ואפילו בעובר על החרם, ולפי מה שכתוב כאן דבכל עבירה אמרינן דעובר על מה שמושבע מהר סיני, היה לנו לפסול כל העובר עבירה ואפילו אין בה מלקות.

וכתב בנקודות הכסף דלא קשה מידי, כיון שהוא חשוד לאותו דבר טפי. ר"ל שאין הפשט סתם שהוא חשוד על שבועה, (דאולי אין כאן איסור שבועה ממש), אלא דלענין אכילת נבילה הוא חשוד גם על שבועה. וכן מדוייק לשון הב"י בשם ספר אוהל מועד (ספר ב שער א דרך ב), וז"ל משומד לתיאבון ששחט אפילו נשבע ששחט בסכין יפה אינו נאמן שהרי הוא חשוד על השבועה **לגבי אותו דבר** מפני שהוא מושבע ועומד מהר סיני. וכן מדוייק לשון הרשב"א (ח"א סימן ס"ד).

ועי' בתבואת שור שהסביר דברי הש"ך, דלאו כל אדם משים לב לזה ש"מושבע ועומד מהר סיני", ולא חמירי בעינייהו כחרם שהחרימו הקהל. עוד כתב דכאן שהחליט לעבור על העבירה, אז נכלל גם אם יעבור על שבועה חמורה.

עוד כתב הש"ך דממונא מאיסורא לא ילפינן.

מושבע ועומד בדבר שאין בו מלקות

ועי' בפרמ"ג (שם משב"ז ס"ק ו) בשם הבכור שור (לא מצאתי) שתירץ על פי מש"כ התוס' (שבועות כג, ב) דעבירה שאין בה מלקות לאו מושבע, א"כ אתי שפיר, ותמה עליו הפרמ"ג מאד "על רב מובהק כמוהו שיאמר זה", דהתוס' בחצי שיעור כתבו כן, לא באיסור עשה, וכ"ש לאו הניתק לעשה ולא הניתק לתשלום, דפשיטא דמושבע הוא. ומה שהביא מגבינות העובדי כוכבים, התם אפשר דהוה מן התורה דכל מילי דרבנן יש לאו דלא תסור.

ועי' במחזיק ברכה שדן אם ראינו שאכל נבילות חצי שיעור, וכתב שלכאורה מהני שבועה דלאו מושבע מהר סיני, והתב"ש כתב דלא מהני (לא מצאתי), ומשמע שהוא מושבע. וכתב הברכ"י שהרואה יראה שהתב"ש קאי על הרשב"א, והרשב"א סי' תרי"ו ס"ל דמושבע בהר סיני על חצי שיעור, אך הרמב"ם פ"ה דשבועות כתב להפך, וכן דעת הר"ן והכא יש להחמיר, והכי מסיק הרב שפתי דעת.

אין איסור חל על איסור, אין שבועה חל על שבועה

כ' בשו"ע (יו"ד סימן רלח, ד) אמר שבועה שלא אוכל נבילות וטריפות ואכל, אינו חייב משום שבועה, שהרי מושבע ועומד מהר סיני הוא. וכ' על זה הש"ך (ס"ק ה) נראה דנ"מ אף האידנא, לענין חולה שמותר להאכילו נבילה שאין צריך להתיר שבועתו. ותמה עליו הפרמ"ג בפתיחה להל' פסח (ח"ב פרק א' סוף אות ט"ז) וז"ל, ואגב גררא ראיתי להזכיר בכאן דבר אחד והוא לדעתי נקודה נפלאה, כי הנה כבר ביארנו פעמים רבות דנהי דקי"ל דאין איסור חע"א כו' היינו לחייב שתיים, אבל מ"מ שני איסורים רובצים עליו. וביבמות (לג, א) נ"מ לקוברו בין רשעים גמורים. והשתא לפי מה שכתב הש"ך (יו"ד רלח, ה), דנ"מ למי שנשבע על הנבילה דאינו חל, וכשהוא חולה אח"כ א"צ להתיר דאין השבועה חלה, ש"מ דסובר דאין אחע"א כלל, ואף שני איסורים לא רובצים עליו, והוא פלא בעיני וצ"ע לדינא טובא עכ"ל.

הנקודה הנפלאה של הרמב"ם

אלא שיש לעיין בעיקר הבנת הפמ"ג הנזכר, בכללא דאחזע"א שהוא רק לגבי העונש ולא לגבי האיסור, מדברי הרמב"ם בפה"מ לכריתות (פרק ג משנה ד) ב"נקודה הנפלאה", דהמעין בדבריו שם יראה לכאורה דלא כפמ"ג, דהרמב"ם דן במבשל בשר נבלה בחלב לענין שיחול איסור בשר בחלב על איסור נבלה, מצד היותו איסור מוסיף שכן מוסיף איסור הנאה, דנבלה שריא בהנאה ובכ"ח אסור בהנאה, ונימא שמגו שחל איסור הנאה של בכ"ח חייל נמי איסור האכילה דידה דבכך שמוסיף איסור הנאה מיחשב איסור מוסיף, כמו שאיסור הקדש חל על איסור חלב מאחר שמוסיף איסור הנאה, ואמרינן דכשם שבמוסיף האיסור בכללו בכמותו יותר אנשים, הוי איסור מוסיף, כך כשמוסיף באיכותו איסור הנאה הוי מוסיף, ותירץ הרמב"ם דשאני בשר בחלב שהאיסור הנאה נובע מהאיסור אכילה, והאיסור הנאה מיתלא תליא באיסור אכילה, ומאחר שלגבי האיסור אכילה איכא להכללא דאחזע"א דאין איסור בכ"ח חייל איסור נבלה, ממילא שוב א"א לדון איסור הנאה שתחול מצ"ע, ושוב לא הווי איסור מוסיף.

ואולם לפי דברי הפמ"ג בגדר אחזע"א שהוא רק לענין עונשין ולא לענין איסור, הא הדרא קושיית הרמב"ם לדוכתיה, שהרי לענין איסור מיהא חייל איסור אכילה של בכ"ח איסור נבלה, ושוב יכול לחול נמי איסור הנאה של בכ"ח, ושוב הוי שפיר מוסיף, וא"כ נימא דשוב תוכל לחול נמי לענין עונשין.

ועוד יל"ע בדברי הפמ"ג הנ"ל דהא בתוס' בשבועות (כג, ב) מבואר דאין איסור לאו חייל על איסור עשה ע"ש. וקשה שלפי הפמ"ג אין זה כלל מובן, דהא בנוגע לאיסור נקטינן לפי האמת דשפיר חייל איסור על איסור, ולענין עונש הא מאחר ובאיסור הראשון שהוא איסור עשה ליכא עונש, מה מעכב את העונש של האיסור השני מלחול, (ועיין בזה בקהלות יעקב יבמות סימן לא אות ד ואכ"מ).

חילוק בין איסור על איסור לשבועה על שבועה

ועי' בשו"ת אבנ"מ (סי' יב) שכתב שהפרמ"ג הבין דטעמא דאין שבועה חלה על נבילות משום דאין איסור חז"א, אבל באמת בש"ס מעולם לא אמרו טעם זה גבי שבועה, אלא הכי פריך (שבועות כג, ב) שלא אוכל נבילות, **מושבע ועומד מהר סיני הוא**. היינו שיש הבדל בין הכלל שאין איסור חל על איסור, להכלל של שאין שבועה חל על שבועה, (שמושבת על היסוד של מושבע ועומד מהר סיני). שלגבי אין איסור חל על איסור, שפיר חל איסור השני רק אינו נענש, אבל שבועה לא חל כלל על שבועה. ולכן צדקו דברי הש"ך דאין צריך התרה היכא דאין שבועה חלה על שבועה, דלפי הטעם דמושבע ועומד אע"ג דאח"כ פקע איסור הראשון, כגון האי שנשבע שלא לאכול נבילות, ואח"כ חלה חולי שיש בו סכנה ופקע מיניה איסור נבילה, אפ"ה שבועה לא חיילא כיון דלשעתו לא היה מקום לחול, אבל לפי הטעם דאין אחזע"א איסור השני מתלי תלי וקאי, וכי פקע איסור הראשון קאי באיסור שני, לקרבן ולמלקות כדאייתא ביבמות שם.

אבל מדברי בעה"מ מבואר שהטעם שאין שבועה חל על איסורים הוא משום שאין איסור חל על איסור. וז"ל כלומר ואין איסור השבועה חל על איסור המצוה, **לפי שאין איסור חל על איסור**. הרי לן להדיא שסובר כהבנת הפרמ"ג, שאין שבועה חל על איסורים משום דאין איסור חל על איסור.

עוד הוכיח בס' אפיקי ים (סי' לז) מהא דכ' בעה"מ ששבועה לקיים מצוה עובר בכל יחל, ואם נאמר שיש כלל חדש של "אין שבועה חל על שבועה", א"כ כלל זה שייך גם לגבי קיום מצות עשה, ולא חל השבועה כלל, אז למה עובר על כל יחל.

גדר "מושבע ועומד"

על פי דברי האבנ"מ רצה בספר "חבצלת השרון" ליישב קושיית הט"ז, דהנה עיקר הדין של מושבע ועומד מהר סיני צריך ביאור, האם נאמר שמי שעובר על כל איסור ילקה נמי משום שבועת שקר, אלא ע"כ שאין כוונה מושבע ועומד שיש כאן שבועה, אלא רק לענין שלא יחול השבועה השניה, והטעם משום שגופו כבר "מחוייב", ואין "חיוב חל חיוב". וזה כוונת האבנ"מ ששונה שבועה על איסור מהכלל שאין איסור חל על איסור, דשם הדין מצד החפצא, וכאן מצד חיוב הגברא.

ולפי"ז מיושב קושיית הט"ז, שאע"פ שבאמת לא נחשב שעבר על השבועה, ולכן לא נפסל לעדות, אלא שזה דין מסוים בנאמנות של על דבר שהוא חשוד בו, וצ"ע.

שבועה על דבר שאינו מפורש בפסוק

אע"פ שמדברי בעה"מ הוכיחו דלא כהאב"מ, אבל נראה שיש להוכיח כדברי האבנ"מ מהרדב"ז. דהנה כ' הרמב"ם (הלכות שבועות פרק ה, ז) שבועה שלא אוכל כל שהוא מנבלות וטרפות ואכל פחות מכזית, חייב בשבועה שהרי אינו מושבע על חצי שיעור מהר סיני. וכ' על זה הרדב"ז וק"ל כיון שהוא אסור מן התורה הרי הוא מושבע עליו, דכתיב ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת. וי"ל דנהי דחצי שיעור אסור מן התורה משום דחזי לאצטרופי, אבל אין מפורש בתורה איסורו, והשבועה לא היתה אלא על הדברים המפורשים בתורה, תדע שהרי כתיב בתורה לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ואפ"ה חיילא שבועה איסורים דרבנן.

ואם נאמר שס"ל להרדב"ז שהטעם שאין שבועה חל על איסורים הוא משום שאין איסור חל על איסור, איפה מצינו לגבי אין איסור חל על איסור, שיש הבדל בין דבר המפורש בקרא, לדבר שאינו מפורש בקרא. אלא ע"כ שסובר כדברי האבני מילואים, שהטעם שאין שבועה חל על איסורים הוא משום שאין שבועה חל על שבועה, משום שהוא מושבע ועומד מהר סיני, ובזה מחדש הרדב"ז ששבועת הר סיני לא היה אלא על דברים המפורשים בקרא.

שבועה על דינים דרבנן

בשו"ע (יו"ד רלט, ו) נפסק הנשבע על דבר מצוה דרבנן, כגון שלא להדליק נר של חנוכה או שלא לקרוא המגילה, השבועה חלה. וכן אם נשבע לקיים מצוה דרבנן, חייב משום שבועה אם מבטלה. והוא הדין לדבר שהוא מדרש חכמים שאינו מפורש בתורה. במה דברים אמורים, בנשבע שלא לעשות מצוה דרבנן או לעשות, אבל אם נשבע לעבור על מצות לא תעשה, אפילו היא דרבנן, לא חלה עליו שבועה.

והק' הש"ך דפסק הרמב"ם ונפסק בשו"ע לעיל (רלח, ד) שאם נשבע לאכול חצי שיעור שחל שבועתו, משום שאינו לוקה, אז איך יתכן שנשבע לעבור על איסור דרבנן יהיה יותר חמור. ומביא הש"ך דברי תשובת ה' חביב (מהרלב"ח סי' קג) בדעת הר"ן, דאיסור דרבנן חמיר טפי מחצי שיעור שאסור מן התורה, דכשהוא אסור מן התורה הוי מרבויה "דכל חלב", וליכא לאו מיוחד לאיסורו, וכל שאין איסורו מפורש חל עליו שבועה, מה שאין כן כשהוא אסור מדרבנן דאיכא לאו דלא תסור. ועוד דדבר שהוא מדרבנן איכא למימר העמידו דבריהם כשל תורה.

יוצא שבין הרדב"ז ובין המהרלב"ח סוברים שדבר שאינו מפורש בקרא חל שבועה עליו לבטלו, אבל הרדב"ז מוכיח דינו מאיסורי דרבנן, והמהרלב"ח מחלק בין איסור דרבנן שאין שבועה חל לבטלו, לדבר שאינו מפורש בקרא ששבועה חל עליו לבטלו. וצ"ב במה נחלקו.

גדר איסורי דרבנן

והנה חקרו האחרונים בגדר איסורי דרבנן שנלמדו מלאו דלא תסור, האם גדר האיסור הוא כללי, שחייב לציית לדבריהם, ואין זה משנה אם זה איסור בשר עוף בחלב או שניות לעריות, ואם לא הקשיב להם אז מה שהוא עובר עליו, אינו אלא זה שלא הקשיב לדבריהם. או דילמא שלא תסור מגלה לנו שיש כח ביד חכמים לחדש איסורים, והסיבה שחייב לנהוג כדניהם הוא משום שהדבר כבר נאסר. וממילא שיש גם חילוקי שמות באיסוריהם, דהיינו שאם אסרו בשר עוף בחלב, יש עליו "שם" של בשר בחלב, ואם אסרו שניות לעריות יש עליו "שם" של עריות.

שוגג באיסור דרבנן

השו"ע (ח"מ סי' רלד, ב - ג) פסק שאם מכר דבר שאסור באכילה, חייב להחזיר לו מעותיו אע"פ שכבר אכלו. אבל המוכר לחבירו דבר שאיסור אכילתו מדברי סופרים, אם היו הפירות קיימים מחזיר הפירות ונוטל דמיו, ואם אכלם אכל ואין המוכר מחזיר לו כלום.

וכ' על זה בנתיבות המשפט (ביאורים ס"ק ג) להסביר החילוק, דבאיסורי תורה אפילו אוכלן בשוגג צריך כפרה ותשובה להגין על היסורין, ולכן אע"פ שאכלו חייב להחזיר לו כספו, שמקבל עונש על השוגג וחסרונו גדול מהנאתו. אבל באיסור דרבנן א"צ שום כפרה וכאילו לא עבר דמי. תדע, דזה אמרינן בעירוובין (סז,ב) דרבנן עבדינן עובדא והדר מותבינן תיובתא, ואילו היה נענש על השוגג היאך היה מניחין לו לעבור ולקבל עונש, אלא ודאי דאינו נענש כלל על השוגג באיסור דרבנן והרי הוא להאוכל כאילו אכל כשירה, והרי נהנה כמו מן הכשירה, ומש"ה צריך לשלם כל דמי הנאתו.

ומסביר ה"עולם" שס"ל להנתיבות שגדר מצות "לא תסור" הוא שחייב לשמוע לחכמים, ולא שיש להם כח לאסור, ולכן כאן שזה שאינו מקשיב להם הוא משום שהוא אינו יודע שיש כאן איסור, אז אין כאן מצב "שאינו שומע" שהוא

לא יודע בכלל שאסרו, שבשלמא אם האיסור הוא איסור בעצם אז אע"פ שהוא שוגג הוא עובר באיסור, דסוכ"ס נכשל באיסור, אבל אם כל האיסור הוא שאינו מקשיב לחכמים, כאן הוא לא "לא מקשיב".

[לגבי עיקר חידוש של הנתיבות, ששוגג באסור דרבנן אינו כלום, עי' בס' שדי חמד (מערכת א כללים אות קח) שמרבה להקשות עליו. ועי"ש שהק' מהא דפסק הרמב"ם (פרק יא מהל' ברכות) שאם אכל איסור דרבנן אינו מברך לאחריה. עוד הק' שם מחולין (ו, א) לגבי דמאי עי"ש.]

אין הבעל מנוקה מאיסור דרבנן

ועי"ע בקובץ שיעורים (ח"ב בקונטרס דברי סופרים) שמביא בשם הגר"ח שנחלקו בזה הרמב"ם ורמב"ן, שלפי הרמב"ם יש חילוקי שמות באיסורי דרבנן, אבל לפי הרמב"ן החיוב הוא חיוב כללי לשמוע, ועצם השמיעה הוא המצוה. עי"ש שמוכיח את זה ממה שפסק הרמב"ם (הלכות סוטה ב, ח) כל איש שבא ביאה אסורה מימיו אחר שהגדיל אין המים המאררים בודקין את אשתו, ואפילו בא על ארוסתו בבית חמיו שאסורה מדברי סופרים, אין המים בודקין את אשתו שנ' (במדבר ה, לא) ונקה האיש מעון והאשה ההיא תשא את עונה, בזמן שהאיש מנוקה מעון האשה נושאה את עונה. ואם נאמר שבאיסורי דרבנן אין חילוקי שמות אלא איסור כללי למה אין המים בודקין את אשתו, הרי זה דבר פשוט, שרק אם הוא נכשל באיסור ערוה אז אין המים בודקין את אשתו, ולא באיסור בעלמא. אלא ע"כ שאיסור ערוה מדרבנן יש עליו שם איסור ערוה.

זקן ממרא באיסור דרבנן

עוד הוכיח מדברי הרמב"ם לגבי הדין של זקן ממרא. דהנה כדי להיות זקן ממרא צריך לחלוק על הב"ד הגדול בדבר שיש בו כרת, וכן הרמב"ם (הלכות ממרים פרק ד, א) וכן אם חלק עליהם בגזרה מן הגזרות שגזרו, בדבר שיש בשגגתו חטאת וזדונו כרת, כגון שהתיר החמץ ביום ארבעה עשר בניסן בשעה ששית, או אסרו בהנאה בשעה חמישית, הרי זה חייב מיתה וכן כל כיוצא בזה. ונחלקו בזה הרדב"ז וכסף משנה למה חמץ בשעה ששית נחשב לדבר שיש בו כרת. דעת הרדב"ז שכיון דעיקר חמץ יש בו כרת, אע"פ שבמה שנחלקו אין בו כרת אלא גזירת חכמים, נהרג, דהא טעמא הוי כדי שלא ירבו מחלוקות בישראל. אבל הכס"מ מפרש שכיון שהמקדש בחמץ משש שעות ולמעלה אין חוששין לקידושיו כדאיתא בפ"ק דפסחים, הרי מחלוקת זה בדבר שחייבים על זדונו כרת ושגגתו חטאת. וכבר תמה עליו הגרא"ו (בקונטרס דברי סופרים א, א) דמלשון הרמב"ם משמע שחמץ נחשב לדבר שיש בו כרת מצד עצמו, היינו משום שבחמץ דאורייתא יש בו כרת. ועוד הק' מו"ר הגרא"ז עפשטיין זצ"ל, שרק בהלכה ב' מחדש הרמב"ם שאפילו בדבר שאין בו כרת, רק שמביא לידי כרת ג"כ נעשה זקן ממרא, משמע א"כ דחמץ נחשב כדבר שיש בו כרת בעצמו ולא משום שמביא לידי כרת. וע"כ צריך לומר א"כ שיש באיסורי דרבנן חילוקי שמות, דאם נאמר שכל מה שעובר אינו אלא שלא הקשיב לחכמים, אין זה "איסור כרת".

מצוות דרבנן בכלל תרי"ג

מו"ר זצ"ל רצה לומר שמזה שהבה"ג מנה מצוות דרבנן במנין תרי"ג, מבואר שיש בזה חילוקי שמות, שאם נאמר שאין כאן אלא חיוב כללי להקשיב לדברי החכמים, איך אפשר למנות מצוות דרבנן, כמצוות בפני עצמן, הרי כבר מנה לאו דלא תסור. ואפילו הרמב"ם שחולק עליו אין זה אלא משום דבמ' מכות (כג, ב) איתא דרש רבי שמלאי שש מאות ושלוש עשרה מצוות נאמרו לו למשה, שלש מאות וששים וחמש לאוין כמנין ימות החמה ומאתים וארבעים ושמונה עשה כנגד איבריו של אדם. אמר רב המנונא מאי קרא תורה צוה לנו משה מורשה, תורה בגימטריא שית מאה וחד סרי הוי אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום. הרי לן אומר הרמב"ם שרק מצוות שנצטוו בהן משה נכללו במנין תרי"ג, אבל בלא"ה היה מודה לבה"ג, הרי לן ע"כ שיש בהן חילוקי שמות.

ביאור מחלוקת רדב"ז ומהרלב"ח

ולפי"ז יש לומר שבזה נחלקו הרדב"ז ומהרלב"ח, שהרדב"ז לשיטתו שסובר שלא תסור רק מגלה לן שיש כח ביד חכמים לאסור, וממילא כשעובר על איסור מסוים הוא נחשב כעובר על האיסור ההוא, א"כ מילי דרבנן לא נחשבים כדברים המפורשים בתורה, שאיסור ספציפי זה לא נאסר בתורה במפורש. ולכן הוכיח הרדב"ז מזה ששבועה חל על איסור דרבנן שחל גם על איסור שאינו מפורש. אבל המהרלב"ח סובר שאיסורי דרבנן הם איסור כללי, היינו שגדר החיוב הוא "לשמוע לחכמים", א"כ כל פעם שעובר על איסור דרבנן הוא עובר על איסור מפורש, שהחיוב הוא לא

תסור, והוא אינו מקשיב. ולכן שפיר מחלק בין איסור דרבנן ששבועה אינו חל לבטלו, לאיסור דאורייתא שאינו מפורש ששבועה חל לבטלו.

חצי שיעור בשבועה

בגליון "פירורים" מסתפק, בחולה שיש בו סכנה שמוכרח לאכול איסור מחמת פיקוח נפש, ויש לפניו שני אפשרויות, או לאכול כזית שנאסר בשבועה, או לאכול כזית נבילה, איזה מהם יאכל, הצד שיאכל הכזית שבועה, היינו דנימא דנבילה חמיר מכיון שיש בה הרבה איסורי חצי שיעור, משא"כ שבועה קיל מכיון דיש בו רק איסור כזית, והיינו לפי הה"א של הר"ן (שבועות ט, א בדפי הרי"ף) דשבועה וקונם ליכא איסור חצי שיעור, ומי שנשבע שלא יאכל, מותר לו לכתחילה לאכול פחות מכשיעור.

ויש כאן טעות שאין כאן רק ה"א של הר"ן אלא שכ"כ בשם י"מ, וז"ל לענין פסק הלכה קי"ל כרבנן דשבועות בעינן שיעורא אבל בחצי שיעור פטור, ויש מי שאומרים דאפילו איסורא נמי ליכא, ומי שנשבע שלא יאכל מותר לו לכתחילה לאכול פחות מכשיעור, דלא דמי לשאר האיסורין שבתורה דקי"ל כר' יוחנן דאמר (יומא עג, ב) דחצי שיעור אסור מן התורה, דה"מ איסורא דאורייתא אבל הכא איסור הבא מעצמו הוא וכיון שלא נתכוין אלא לכזית פחות מכזית היתר גמור הוא, אבל הרמב"ם כתב בהלכות שבועות מי שנשבע שלא יאכל ואכל פחות מכזית פטור והרי הוא כאוכל חצי שיעור מנבלות וטרפות וכיוצא בהן .

הר"ן הוכיח כדעת הרמב"ם מההיא דיומא (עד, א) רבי יוחנן אמר (ח"ש) אסור, דכיון דחזי לאיצטרופי איסורא קא אכיל, אלמא חצי שיעור אפילו באיסורי תורה לא מיתסר אלא משום דחזי לאיצטרופי, ובשבועות נמי אע"פ שאין בכלל דבריו אלא שיעור שלם, ה"מ למלקות ולקרובן אבל כיון דחזי לאיצטרופי ולאשלומי לכזית איסורא מיהא איכא, דאע"ג דהתם ביומא מריבויא דכל חלב מיייתנן חצי שיעור, הא ודאי ההוא ריבויא לא כתיב אלא גבי חלב, ואפ"ה ילפינן מיניה לכל איסורין משום דפשיטא לן דלא אסריה רחמנא אלא משום דחזיא לאיצטרופי, ולמה לא יהא דין שבועות כדין שאר איסורין.

חצי שיעור במצוות

בתשובות דברי חיים (או"ח סי' כ"ה) דן אם יש חצי שיעור במצוות, ומביא שו"ת שבות יעקב (ח"ב סי' י"ח) דליכא מצוה בחצי שיעור, והוכיח מהירושלמי (פ"ג דשבועות ה"ד), דבנשבע בכולל חייל השבועה לבטל המצוה, ואמאי בטל המצוה, הא עכ"פ יאכל פחות מכזית, אלא ע"כ דליכא מצוה בפחות מכזית. ותמוה, היאך יאכל פחות מכזית, הא מיתסר משום חצי שיעור דאיסור קונם, וכמו שכתב ברמב"ם (שבועות ד, א, נדרים א, ה) דבחצי שיעור דקונם ושבועה מיתסר מן התורה. ולפי ה"מ בהר"ן ניהא, דשבועה ליכא איסור חצי שיעור, דלא נשבע כלל עלה, ואם כן תיקשי דינא דהירושלמי דשבועה חיילא בכולל לבטל המצוה, דאכתי יאכל חצי שיעור מהמצוה, דהרי בחצי שיעור אין איסור שבועה כלל. אלא ע"כ דאין חצי שיעור במצוות.

האם יש כמה איסורי ח"ש בשיעור שלם

עוד כתב שם שכל הנידון הנ"ל אינו אלא אם נאמר דבאיסור כזית נבילה יש בו כמה איסורים דחצי שיעור, אבל אם נימא דמכיון שנאסר משום שיעור שלם ליכא בו איסורים דחצי שיעור, אם כן ודאי אין כאן דיון.

ויש להוכיח מהר"ן דבכזית ליכא איסורים דחצי שיעור, דהנה בחולה שיש בו סכנה שמוכרח לאכול בשבת בשר משום פיקוח נפש, ואין לו בשר, ויש לפניו ב' אפשרויות, או שישחטו עבורו בהמה בשבת או שיאכל בשר נבילה, שלפום ריהטא עדיף לאכול נבילה, דאיסור נבילה הוי רק איסור לא תעשה, משא"כ שחיטה בשבת הוה איסור סקילה. וכתב הר"ן דעדיף לשחוט, דשחיטה יותר קל מכיון דהוה רק עבירה אחת, משא"כ באכילת נבילה עובר על כל כזית וכזית ואיכא כמה עבירות, (כמו דתנן בנזיר שחייב על כל רביעית ורביעית של יין), וסובר הר"ן דחמירא כמה איסורים קלים מאיסור אחד חמור. ומבואר בהר"ן דדוקא שני כזיתי נבילה חמירי מסקילה, אבל משמע דכזית אחד לא, שמעינן דבכזית אחד ליכא רבוי איסורים, דאין הרבה איסורים דחצי שיעור בכזית שלם.

אמנם בפרי מגדים בא"א (או"ח שכה, ט) מבואר לא כך שהרי כתב דגם כזית אחד מנבילה חמירא משחיטה משום רבוי החצאי שיעור. והנה פסק השו"ע (או"ח שכה, יד) וז"ל היה חולה שיש בו סכנה וצריך בשר, שוחטים לו ואין אומרים נאכילנו נבילה, אבל אם היה החולה צריך לאכילה לאלתר, והנבילה מוכנת מיד והשחיטה מתאחרת לו,

מאכילין אותו הנבילה. וכתב המג"א (ס"ק ט) דשבת הותרה אצל פיקוח נפש, ומשמע ברא"ש ביומא דאפילו איסור דבריהם אין מאכילין אותו, אבל הר"ן כתב הטעם דנבילה עובר על כל כזית ממנה, ובפחות מכזית איכא נמי איסור דאורייתא אף על פי שאין בו מלקות, והוי הרבה לאוין וחמירי מלאו א' דשבת. וכתב הפרי מגדים שהרא"ש כתב בשם מהר"ם מרוטנבורג דשבת הותרה, לא דחוייה, ואפילו איסור דרבנן אין לדחות מקמיה איסור שבת. אבל הרמב"ם (שבת ב, א) ור"ן (ביצה ט, ב) ורשב"א (שו"ת ח"א סימן תרפט) כתבו שבת דחוייה, לא הותרה, ע"כ הטעם דנבילה יש כמה לאוין אף בחד זית, בכל משהו בפיו שאוכל, חצי שיעור אסור מן התורה.

והנה באמרי בינה והחקרי לב חולקים על הפרי מגדים, אבל משני טעמים, דבאמרי בינה (דיני שבת סי' כ"ז) כתב דדברי הר"ן דרבוי חמירא היינו דוקא רבוי לאוין, אבל ח"ש אינו אלא איסור בעלמא. אמנם בחקרי לב (או"ח סי' ד) כתב דבאמת בכזית ליכא רבוי כלל, דבכזית אין איסורים דחצאי שיעור, ויהא נ"מ בין טעמא דאמרי בינה לטעמא דחקרי לב, אם יהא ב' אפשרויות, או כזית וחצי נבילה או שחיטה בשבת, דלטעם דאמרי בינה הכא הכזית וחצי אינו חמירא מכיון דליכא רבוי לאוין, דבחצי שיעור ליכא לאו, אמנם לחקרי לב הכזית וחצי חמירא, דהרי כתב רק דבכזית ליכא איסורים דחצי שיעור, אבל הכא דאיכא תוספת של חצי כזית, א"כ אין הכי נמי דאיכא תוספת של איסורים דחצי שיעור. וצ"ע שהרי לכאורה הר"ן לא אמר דבריו אלא במי שיעבור "הרבה" איסורים, אבל אינו מסתבר לומר שכדאי לעבור על איסור סקילה כדי שלא יעבור על "איסור וחצי".

חצי זית נבילה או חילול שבת

נמצא דלדעת הפרי מגדים, חולה בשבת שמוכרח לאכול בשר, ויש לפניו ב' אפשרויות, או לאכול חצי כזית נבילה או שישחטו בשבת, מוטב שישחטו ולא יאכל נבילה, דגם בחצי כזית נבילה איכא רבוי איסורים דחצי שיעור, משא"כ בשחיטה איכא רק איסור אחד דסקילה. ויש לדחות דכוונת הפרמ"ג דדוקא בכזית שהוא לאו, בצירוף חומר הרבה חצאי שיעור, זה חמירא מחד סקילה, אבל אם יהא רק כמה חצאי שיעור, בזה סקילה חמירא.

דהנה יש להקשות אמאי נקט בפרי מגדים כזית אחד, הא אפילו כל שהוא, דכל כל שהוא אפשר לחלק לשני כל שהוא ונמצא שיש כאן רבוי איסורים, אלא כנ"ל, דדוקא כזית שהוא לאו בצירוף חומר הרבה חצאי שיעור, זה חמירא מחד סקילה, אבל אם יהא רק רבוי של כמה חצאי שיעור, בזה סקילה חמירא.

והנה מסקנת האפיקי ים (ח"ב סי' ל"ב) דבפחות מכזית נבילה, איכא הרבה איסורים דחצי שיעור, ואם כן גם בפחות מכזית, ישחוט ולא יאכל הנבילה, משום הרבוי דחצאי שיעורים, מקורו ממש"כ המג"א (שכח, ט) דאף בפחות מכזית יש ריבוי איסורים דאורייתא.